

Zînetâ Ziman di nava Heremên Kurdî de

R. L. Tisabolov
Berlin, di 17. 12. 1987 de

Werger: Dr. M. S. Cuma

Berlin, di 10. 1. 1992 de

Zînetî Zîman di nava Heremên Kurdî de

Kurd di nava hin jimarên Welatên Rojhilata Nêzîk de hatine bibelavkirin û ew dirêjbûneke zincîriyî mîna komekekê ji Xelkên bi hev re didin bipêkanîn. Cihên, ku Kurd têde têtin birûniştin, bi pirbûna xwe ve bi çiyayî ve têtin biderkevtin û sînorên wan di nava Îranê, Turkiyê, Îraqê û Suryê de têtin biderkevtin, herwehaji topraxa wan bi nêzîka (500. hezar Km Çargoşî ve tete biderdikevtin). Ew bi vî rengê hanê ve di nava Dewletên jorî de li gora topraxê de tete biparvekirin:

Li Turkiyê de nêzîka	230.	hezar Km. Çargoşî
Li Îranê de nêzîka	160.	hezar Km. Çargoşî
Li Îraqê de nêzîka	75.	hezar Km. Çargoşî
Li Suryê de nêzîka	15.	hezar Km. Çargoşî

Serjimara Kurdiyî giştî li gora kaniyên Biyaniyî sala 1980 de (15 - 16) Milyon Kes tete biderdikevtin. Ew bi vî rengê hanê ve têtin bibelavkirin:

Li Turkiyê de	7. 63	hezar Kes.
Li Îranê de	5. 933	hezar Kes.
Li Îraqê de	2. 570	hezar Kes.
Li Sûryê de	0. 500	hezar Kes.

Ev jimarên hanê beramberî jimarên (herwehaji texmînen) di çapemeniyên Sovyêtiyî sala 1977 de têtin bicudakirin, ku ew dibêjin: Serjimara Kurdayî giştî bi 8. Milyon Kes ve tete biderkevtin:

Li Turkî	2	Milyon Kes
Li Îranê	3,2	Milyon Kes
Li Îraqê	2	Milyon Kes
Li Sûryê	0,45	Milyon Kes.

Li wan welatên gotî de Kurd mîna Kêmitîyeke Rehî (Milî)

tête bidanîn, ewanan endazên ji sedê tèn didin bipêkanîn:

Li Turkiyê 21,5 % ji tevaya Xelkê,
 Li Îranê 18,3 % ji tevaya Xelkê,
 Li Îraqê 27,5 % ji tevaya Xelkê,
 Li Sûryê 9 % ji tevaya Xelkê.

Herwehajî piranîya pir ji Kurdan bi Musulmanê Sunî ve têtin biderkevtin û ew li ser rêça Safî ne. Li gora bîr û baweriya Zanevanên zimanan de hiç gûman tède nayête bidîtin, ku zimanê Kurdî bi zimanekî azadî serbixwe ve tète biderkevtin, lêbelê jiber zîmeta zimên, ya ku ew li Kurdistanê de tète bidîtin, ev pirsîyariya hanê girngbûneke zor gewre ji xwe re dide biwergirtin; jiber ku bi serxwebûna zimanê Kurdî ve pê neahtîye birûniştin û bibiryardan -weke pir Nivîsvanan daye bixuyanîkirin - yanî di encam dawî de bi Miletêkî ve tète birûniştin, ku ew ji aliyê Rehê ve ji yên Serdarên wan welatan tète bicudakirin. Jiber vê yeka hanê jî em di pêşîya rengan de ji bona hilandina Kurdan - (gerjî pêşîyên wehajî bêtin bidîtin) bi wergirtina pêrabûnan dijî zimanê Kurdî ve didin bidîtin. Zimanê Kurdî bi -Hindo Ewropî ve tète biderkevtin, ew xwe bi koma jorî- Rojavayî ve ji koma Îranî ve dide bigihandin û bi beramberî zimanên Mîrîyê Dewletê ve di wan Welatan de, yên ku wan Kurd di nava wan de têtin bibelavkirin, zimanê Kurdî bes û bi tenê ve bi nêzîkî zimanê Farisê ve tète bidanîn, ya ku ew xwe ji desteyê jêrî- Rojavayî ji koma Îranî de dide bidanîn.

Zimanê Kurdî ji bona sê zaravayên pir nêzîkî hev tète bibeşkirin:

1. Zaravayê Jorî: (Kurmancî).
2. Zaravayê navînî: (Sorani).
3. Zaravayê Jêrî.

Nêzîka 2/3 ji Kurdan bi zaravayê kurmancî ve didin biaxivtin. Weha tevaya Kurdên Turkiyê, Suriyê, 1/3 ji Kurdên Îraqê û beşek ji Kurdên Îranê pê têtin biaxivtin. Zaravayê Sorani nêzîka 2/3 ji Kurdên Îraqê û piranîya Kurdên Îranê pê didin biaxivtin. Zaravayê Jêrî, ya ku ew bi pir navan ve tète

binavkirin, Kurdên Îraqî li hindamên Xaneqînê de û yên Îranê li hindamên Bextiyar û Kerminşah de pê didin baxivtin.

Zimanê Kurdî ji aliyê wêje de du reng ji xwe re dide biwergirtin, yê ku ew xwe bi renekî bingehî ve li ser zaravayê Kurmancî û yê Soranî de dide bibingehkirin.

Wêjeya Kurdîyî nivîsandî bi zaravayê Kurmancî ve ji sedsalên çardehan de hatîye biderkevtin .

Lêbelê wêjeya Kurdî bi Soranî ve ji sedsalên hevdehan de hatîye biderkevtin. Di deh salên dawî de (ji sedsalên bîstan de) rola wêjeya Kurd bi zaravayê Soranî ve her û her dihate bibêtirbûn, tevî ku yên bi vî zaravayê hanê ve didin biaxivtin, 1/3 ji tevaya Kurd didin bipêkanîn. Lêbelê ev rastîya hanê bi bajarê Suleymanîyê ve dihate bigirêdan;-jiber Xelkên wê bi zaravayê Soranî ve didin biaxivtin- û ew ji wê çaxê de rola bingehî di pêşvexistina Kurdan de ji aliyê siyasî û zanyarî de dide bilîstin.

Di vî babetî de bes divê bête bigotin, ku 90 % ji çapeminiyên Kurdî bi zaravayê Soranî ve hatine binivîsandin û li Îraqê de ew hatine biderkevtin. Ji aliyê din de di welatên dinî mayî de, ku di wan de piranîya Kurdan didin bijîyandin-(ew bi zaravayê Kurmancî ve didin biaxivtin), her derkirinek ji wêjeyan bi zimanê Kurdî ve hatîye biqedexekirin.

Kurd du rengên Tîpên nivîsandinê didin bikaranîn: 1. Rengê bi renekî bingehî ve li ser tîpên Erebî -Soranî- de tête bingehkirin û bi derbasbûna demê re ew tîpên hanê xwe li gora peyvîna zimanê kurdî de dane bikirin. 2. rengê din -Kurmancî- xwe li ser tîpên latinîyî Turkî ligel pêvekirina hin ji nîşanên taybetî de xwe dide bingehkirin û ev şeweyê hanê di destpêkirana Salên Sîyan de hate bidanîn û li Suryê û Turkiyê de pê tête bikaranîn. Weha bi wan ve hin ji wêjeyên Kurmancî de hatine biderkirin.

Zimanê Kurdî li Turkiyê de

Nêzîka nivê Kurdan li Turkiyê de têtin bijîyandin û ew li wê derê de bi beramberî dujwartirîn rengên zordariyê ve têtin bikin. Ev rengê zordariya hanê ji dema Osmanî û tanî piştî bi cihkirina Serdarîya komarî jî ve hêj tete bidirêjkin.

Di vê dema meyî niha de Milîvanên Turkî hebûna kurd mîna Miltekî serbixwe ve didin binayînîkin. Weha ew wan bi (Turkên Çiyayî) ve didin binavkin.

Herwehaji tanî demeke ne dûr her jêhatbûneke siyasî ji bona liberxwedanê ji bona Mafeyê Miliyî Kurd bi darvekirinê ve dihate bigunehbarkirin. Li ser peyvekê de bi tenha ve bi zimadê Dê ve li Heremên Kurdî de dihate bitawanbarin. Herwehaji pêrejî derxistina Rojnameyan û Kovaran, yanji nivîstan bi Zimanê Kurdî hatibû biqedexekin. Bi xwe jî nameyên taybetî jî nivîsandina wan bi Kurdî ve hatibûn biqedexekin. Nivîsandin û derkirina nivîstên dibustanê, anîna wan ji bona welêt, wergirtina wan ji derve, xwendin yaxud hilanîna wêjeya Kurdî bi zimanê kurdî jî ve hatibû biqedexekin. Çapkirin bi zimanê kurdî ve bi zindankirinê ve tete bitawanbarkirin Di nivên salên şestî de Nivîskarê Kurd (Bozarşan) dikarîbû nivîsteke xwendinê ji bona (destpêkirinê) bi zimanê Kurdî ve li Istenbolê de di sala 1968 de bide biçapkirin, ya ku wî bi destên xwe ve dabû binivîsandin. Xweser piştî derketina nivîstê dadgehê li Istenbol û - Diyarbekirê de (ya ku ew bi renekî ne Mîrî ve mîna navîna Kurdistanê Turkiyê tete bidanîn) - nivîstok li tevaya erdên Turkî de ji qanûnê bider hate bidanîn. Herwehaji ligel jî Nivîskar bi perçekirina Turkiyê ve û bi pêkanîna Dewleteke kurdîyî Serbixwe ve hate bigunehbarkirin.

Politîka Serdarên Turkan ya li ducûyî de li Heremên Kurdî de bi eşkere bijavtina Kurd dide biarmanckirin; jiber vê jî xwendin bi zimanê Kurdî ve tete bi qedexekin. Bes û bi tenha ve Xwendin li van heremên hanê de divê bi Zimanê Turkî ve bête bikin. Ji vî karê hanê ne bes dujwarbûna xwendinê ji Zarokên Kurdan re tete biderketin, yê ku ew hîç bi Zimanê

Turkî ve tanî kevtina wanî di dibustanê de nadin bizanîn; herwehajî pêrejî nizimbûna endaz di kêra xwendinê de tête biderketin. Weha divê li vir de bête bidiyarkirin, ku piraniya Mamostan di dibustanan de bi Turk ve têtin biderkevtin û ew bi zimanê Kurdî ve nadin bizanîn, gerjî Mamostên Kurd bêtin bidîtin, fêrkirin bi Zimanê kurdî ve li ser wan de tête biqedexekirin. Siyaseta hilandinê di warê fêrkirinê de ligel bikaranîna cudayî de di navbera Zinamê Dê de û Zimanê fêrkirinê de ligel siyaseta Serdarên nawendî de bi renekî giştî ve tête bilihevkerin; jiber ku nêt û mebest di pêşîya pêşî de ne hiştina belavkirina xwendinê di nava Kurdan de tête biderkevtin. Li ser vê yekê jî de endazê jêrbûna zanebûnê şewwêyê jînê di nava Kurd û Malên wan de ber bi perîşanyê ve dide bikişandin. Weha zarokên kurd neçar dibin, ku ew ji dilva xwendinê di çandinyê de yaxud di şivanyê de bidin bikarkirin. Tevaya van hoyan bi hev re dane bihiştin, ku endazê Nexwendewaryê li Kurdistana Turkî de di navbera 79-95 % bête bidîtin; tevî ku enadzê Nexwendewariyê li hemû Heremên Turkî dinî mayî de 49 % tête bidîtin. Siyaseta nabûdkirina Reha Kurdî hêjî di Destgehên Xwendina Bilind de her û her li ser de tête biçûyin. Weha li ser Xwendevanên Kurd de bes û bi tenha ve peyivandin bi zimanê Turkî ve tête bizorkirin; tevî ku Destûra Turkî dide binivîsandin: ku (hîç li Turkiyê de Miletêk nayête bidîtin, ku li ser wî de Rehperestî yanjî Sitemkarî tête bikirin). Jiber vê yekêjî qedexekirina resmî bi peyivandê ve bi Kurdî ve di warên Civakiyî giştî de jêre tête bigotin, ku evaya bi xwe ve sergirtina zinamê Turkî di ser Zimanên din re dide biderxistin. Bi renekî giştî ve hin pêrabûnên cuda li vir û derahanê de ji xistina Zimanê kurdî de di nava jîna giştî de hatin biderketin, ger ew jî demî jî bûn; jiber hin caran jî pêwîst dibûn, ku agehdarî û nûçeyên giştî - (ji vê deqê bi xwe jî ve) ji bil Turkî bi serdejî bi zimanê Kurdî ve dihatin bidiyarkirin.

Herwehajî diyare, ku derkirina kovareke Mehane li Istenbolê de bi zimanê Turkî û Kurdî ve - (Kovara Dicle û Furat - ji Oktobera sala 1962 de tanî Avdara sala 1963 de jê heşt jimar hatin biderketin). Herwehajî Kovara (Deng) di sala 1963 de hate biderketin, lê dawîya wê ne diyare. Wehajî (Dengê Taze) sala 1963 de hate biderketin û bes bi tenha ve jê sê jimar hatin biderkevtin. Hîç gûman têde niye, ku ev çapemeniyên

hanê li ser karên pêrabûnên Serdarên Turk de beramberî wan ji derketinê hatin birawestandin. Lêbelê divê bête bigotin, ku ev pêrabûnên Serdarên Turkan dibe bikaribin karê pêşvexistina Zimanê kurdî, herwehaji pêşvexistina siyasîyî Kurdên Turkiyê bi giştî bidin bipaşvexistin, lêbelê bi her awayekî ve ev wan bi wan ermancan ve nadin bigihandin, yê ku li ber çavên xwe de Serdarên Turkan dane bidanîn; jiber tev li van pêrabûnên dujwar de ji bal Serdarên Turk de Zimanê Kurdî bi rengekî xurt ve pêşveçûna xwe û parastina cihê xwe ji xwe re dide bigirawkirin. Ev tabluwa hanê ber û dûrbûna bi karanîna Kurdên Turkiyê Zimanê Kurdî û Turkî ve dide bidiyarkirin - (bi rengekî Endazî ve) -:

	Zimanê Kurdî	Zimanê Turkî
Dibustan	-	**
Rojname	-	100%
Nivîst	-	94 %
Namekarî	-	99 %
Mizgeft	2	-
Telivizyon	-	99 %
Peyivandin di		
Destgehê Mîrî de	5	95 %
Radyo	20	78 %
Civîn	88	8 %
Dî kar de	84	10 %
Li qehwe xanê de	82	15 %
Li bazarê de	80	10 %
Ligel Dostan	87	3 %
Ligel Zarokan û		
Jîndarên din	97	-

Ev aghdariyên di vê tabluwa hanê de ji amara li heremekê de li Rojhilata Turkiyê (Tor Abidîn) de hatine biwergirtin. Hîç guman têde niye, ku herwehaji Heremên din jî ji Kurdistana Turkiyê nemîna vê Herêmê têtin biderkevtin.

Herwehaji Partîya Demokartî Kurdistan li Turkiyê de di nava erkên xweyî bingehî de pirsîyarîya wergirtina pêrûniştina Mîrî bi zimanê Kurdî ve li Kuristanê de ji bona hilanîna

Nexwendewariyê, kirina xwendina Berpêşîyê bi erk ve li ser tevaya zarokan de li ser xwe de dayite bidanîn. Herwehajî ji bona Zimanê Kurdî wêjeyî, yê ku ew tanî dema meyî nihajî bi renekî pir xurt ve lê hatîye bizordarîkirin, divê ku ew bi kurttirîn dem ve li tevaya Kurdistanê de, li Destgehên Zanistiyê de, di Çapemeniyê de, yanî ji bona bi karanîna wîna ve di tevaya berên jîna civakî de û ji bona pêşvexistina wîyî ayindî de bête bikaranîn û bibelavkirin.

Zimanê Kurdî li Iraqê de

Li Îraqê Kurd de bi hersê zaravayên Kurdî ve didin bipeyivandin: Li jor de, li Behdînan de (li Heremên Akrê, Dihokê, Amêdîyê û Zaxo) de Kurd bi Kurmancî ve didin biaxivtin. Li Sulêmanîyê, Hewlêrê, Kerkûkê û Rewanduzê de Kurd bi zaravayê Soranî ve didin bipeyivandin. Li Xaneqîn û Mendelî de Kurd bi zaravayê jêrî ve didin biştexilandin. Lêbelê renekî giştî zîneta Kurd û Zimanê Kurdî li Îraqê de ji zîneta wanî li Turkiyê de yanî ji yên li Suryê de tête bicudakirin. Tevî ku Kurd ji bona pêrûniştinê bi Mafeyê xweyî milî ve duçarî xebatê hatine bikirin, weha li vir de zîneta wan ji alîyê Rehê de (Necatî de) ne bi cihê pirsê ve tête biderkevtin, wehajî hêjî bi serdejî ve bi destpêkirina serdema sedsalên niha ve Kurdistana Îraqê bi beramberî tevgera Civakî û Zanyariya Kurdî ve cêhê bêtirî jêhatîyî nawendî ji xwe re dayite bigirtin. Bi renekî taybetî ve bajarê Sulêmanîyê ji sala 1920 de - (ligel derketina Rojname Pêşkewtin) de ev cihê hanê ji xwe re dayite biwergirtin. Weha di piştê jî de Bexdad û Hewlêr jî cêhê navînîyî serekî ji bona Çapemeniyên Ferhengîyî Kurdistanî ji xwe re dane biwergirtin. Lêbelê piştî hîmkirina Serdarîya komarî di sala 1958 de rewşa Kurdan bi beramberkirinawê ve ligel rojên Serdarîya patîşahiya Haşimî de hate bibaşkirin; jiber ku xwendin di dibustanan de bes bi zimanê Erebi ve dihate biderkevtin. Lêbelê piştî wergerandina Dewletê di sala 1963 de pêrabûnên regez perestîyê beramberî Kurdan hatin bicihanîn û wan çapemenî û belavokên bi zimanê Kurdî jî ve dane biberkirin. Paş hatina Basîyan li ser Desthilatîya Îraqê de di sala 1968 de hin yasa û pêrabûn hatin bikirin, yên ku wan Mafeyê parastinê li ser Zimanê Kurdî û Ferhenga Kurd de dane bixuyanîkirin.

Herwehajî di encama peymanê 11. Avara sala 1970 de Zimanê kurdî mîna Zimenekî Mîrî li tevaya wan Hereman de, yên ku ew bi pîrbûn ve bi Kurd ve dihatin biderkevtin, hate bidanîn. Herwehajî pêrejî ew mîna Zimanê Mîrî ji bona

xwendinê li Kurdistana Îraqê de hate bidanîn. Lêbelê ligel erkirina xwendinê bi zimanê Erebi jî ve li wan Hereman jî de hate bidanîn. Wisajî Zimanê kurdî li Heremên dinî Îraqê jî de mîna Zimanê duwem hate bidanîn. Li Sulêmaniyê de nawendîya tevgera siyasî û ferhenga Kurdî li Kurdistana Îraqê de Zanistgeh hate bivekirin. Li Bexdadê de Akadimiya Zanistîiya Kurdî hate bipêkhatin. Wetovjî beşekî taybetî ji bona Xwendevanên Kurdan li Fakulteta Wêjeyî li Zanistgeha Bexde de hate bivekirin. Yekitîya Nivîsarên Kurd hate bipêkanîn - Kovara wê (Nuwîsarê Kurd) dihate biderkirin. Wilo bi vî rengê hanê ve Kurdan azadiyeke bêtir ji bona çapkirinê bi destên xwe ve dane bixistin. - (Di nava sala 1970 de 11.Rojname û Kovar di bin navên cuda de dihatin biderketin) -. Ji sala 1971 - 1972 de 8. Rojname û Kovar dihatin biderketin. Herwehaji Televizyona Kerkûkê Bernameyên nuh bi zimanê kurdî ve dest bi dawşandina wan ve date bikirin. Lêbelê jî tev li van hemû pêrabûnên hanê jî de pirsîyarîya Ziman û Ferhenga Kurdî li Îraqê de nehate biçarekirin; him dibe, ku ew pêrabûnên hanê nedidane bitêrkirin, yanjî dibe, ku ew di warê rastê de ne bi rengî lidûhevî de dihatin bicîhatin.

Tevî ku Kurdistana Îraqê rengê ji Ewtonomî ji xwe re dabû biwergirtin, lêbelê jî wê tevaya Heremên Kurdistanê bi ber xwe ve nedabû biberkirin. Ji aliyekî din de vê Ewtonomiya hanê bi rengêkê têr ve tevaya wan hevîyên, yê ku ew li ser de hatibûn bigirêdan, nedane bicihnanîn. Delîl li ser vê yeka hanê de tevaya wan tiştên, ku kovara mehane (Monthly Review) ya sala 1980 de dibêje: - (Erebkirinê dibustan û destgehên Kurdî li Heremên kurdî de ber bi xwe ve dane biberkirin. Di sala 1977 de xwendin bi Zimanê Kurdî ve li Behdînan (zaxo, Emadiyê, Dihok û Akrê) de, li Kerkûk û Xaneqînê de hate bihilanin û di pişt re jî de vê hilanîna hanê ji bona xwendinê bi Zimanê kurdî ve hin ji bajarên Sulêmaniyê û Kuwêsinceqê jî bi ber xwe date bivekirin. Li vê derê jî de divê bête bigotin, ku Xwendevanên qonaxa Xwendina Navînê ducarane li dibustanên Kurdî de bermabrî bi yên Erebi ve bi kêmtir ve dihatin biderketin.

Herwehaji ligel ji de Xwendvanên Kurdan di destgehên bilindî Dewletê de ji 7 der sed % bikêmtir ve dihatin biderkevtin. Zanistgeha Sulêmaniyê, ya ku ew di sala 1968 de hate bivekirin, ya ku divabû ew bi deqa pêşvexistinê ji bona Ferhenga Kurdî ve bête bikirin, ew di sala 1981 de ji bona Hewlêrê hate biveguhêstin û di pişt re ew ji bona kerkûkê hate veguhêstin. Di nava van salên dawî de jimara Xwendvanên Erebi yanji Xwendevanên ji Welatên dinî Erebi her û her têtin bipirkirin.

Jibilvêjî ve Xwendevanên Kurd li ser mercên wergirtina de di van Destgehan de ne bi kêfxweş ve têtin biderkevtin. Ew xwe bi beramberî helbijartina şaxan ve bi xweji ve bi zorlêkirî ve didin bidîtin. Eger ew ji di hin şaxan ji de bêtin biwergirtin, ew ji bona şaxên Zanistiyên Civakê têtin biwertgirtin. Lê Akadimiya Zanistîya Kurdî, ya ku ew ji bal Dewletê de hatîye bidestûrkirin û wê bi karê xwe ve û bi jêhatî û sûd ve di pir beran de date bidestpêkirin, di nava wan beran ji de Têgihîştinên Zanistiyî Kurdî hatin bidanîn, niha di vê dema me de ew nema mîna Destgehekî Zanistiyî têtê jimartin, lêbelê ew bi beşekî ve ji Akadimîya Zanistiyî Îraqê de hate biveguhertin. Derbarê Nexwendewariyê li Kurdistana Îraqê de - (li gora amara, ya ku ew di sala 1980 de hatîye bibelavkirin):

- 73 der % li Kurdistan Îraqê de û jê
- 90 der % li Heremên Çandinyê de,
- 99 der % di nav Cotkaran de têtê biderkevtin.

Zimanê Kurdî li Iranê de

Li Îranê de mîna li Îraqê de Zimanê Kurdî bi her sê zaravan ve tete bikaranîn: Kurmancî: li rojava û li jorî Rojavayî Gola Ormiyê de tete bikaranîn. Zaravayê Mukriyanî, yê ku ew bi Soranî ve tete bigihandin; Li Heremên Mehabad û Seqizê de tete bikaranîn. Zarava Jêrî: Li heremên Sune, Bextiyar û Kermensah de tete bikaranîn. Kurdistana Îranê yek ji cihên xurtî dîjî Şah di rojên Serdarîya Şahî de dihate biderkevtin; jiber vê yeka hanê jî ve tevaya livandin û jêhatbûnên girêdayî bi tevgera Miliyî Kurdî ve bi rengekî bê hempa ve dihatin biqedexekirin. Derkirina Çapemenîyan (Rojname, Kovar) ji bal Kurd de bi qedexe ve diahte biderkevtin. Em bi xwe jî ve nizanin, bê ka çi nivîst di wê pêla hanê de li Îranê de hetine biderketin, ji bil ku Zanistgeha Tebrîzê wê ji demekê û demekê de hin ji çapemeniyên Ferhengî û Folkulorîyî Kurdîyî wergerandî de ji bona Zimanê Farisî bes û bi tenha ve wan ji xwe re ronahî didatin bidîtin. Tevî ku Êzgeha Tehranê bi Zimanê Kurdî ve bi navê Dewleta Îranê ve û ji bona berjewendiya wê didate bidawêşandin. Tevlivê jî bi zimanê Kurdî ve mîna zimanê xwendî di dibustanan de bi rengekî mîrî ve pê ne dihate birûniştin û li ser vê jî de hîç bi carekê ve cihê gift û goyîne nedihate bidîtin. Êdyolociya Îrana mezin li ser Zimanê kurdî de û herwehajî li Zimanên dinî nêzîkî Farisî de bi rengekî yanjî yên din ve mîna Zaraveyekî ji Zimanê Farsî de lê dihate bitemaşekirin,- belê ku ew Zimanên hanê jî bi vî rengî hanê ve bi avêtina Şahî jî ve di sala 1979 de û bi cihkirina berê Oldarîyê ve li Îranê de zîneta kurdan nehate bibaşkirin; jiber ku kirinê ji bona daxwaza Ewtonomî ji aliyê Abûrî, Ferhengî û Tiştên pê ve dihatinbigirêdan ji bona çarekirina pirsîyarîyên Zimên de hîc guhpêdan û piştgirtin jêre ne dihatin bidan, belê bi servajî vê jî ve ew bi tundî û bê liberkevtin ji bal Serdariya nawendî de dihate biberamberkirin.

Bi rastî ve benda 15 ji Destûra nuhî Komara Îslamî Îranî de dide binivîsandin: Ku "Zimanê mîrî ji bona hemû Gel ve bi

Zimanê Farisî ve têtê biderkevtin, nivîsandin bi Farisî ye, Belgeyên mîrî bi Farisî ve têtin biderkevtin, Nivîskarîn û nivîsandin, herwehaji nivîst divên bi zimanê Farisî û nivîsandîna Farisî ve bêtin biderkevtin. Lêbelê ji bona bi karanîna zimanên cihî û yên êlî ve di çapemenyan de, yên rûçikên wanî giştîyî agehdariyê têtin bidîtin, herwehaji xwendina wêjeyan bi wan zimanan ve rê pê têtê bidan, bi mercekî ve ku ew ligel zimanê Farisî de bête bikirin". Lêbelê dê çawa yê nivîsandî di Destûrê de li rastiyî de bête bicihanîn, çine karên pêrabûyî ji bona bi cihanîna vêna hatin bikirin? ma gelo bi rastî ve li wê derê de hîç pêrabûn ji bona firehkirina bikaranîna Zimanê kurdî li Îranê de nehatin bikirin? Derxistina bîr û baweriyekê li ser vê yeka hanê de pir bi dujwarî ve têtê bidîtin; jiber ku kêmbûna agehdariyan li ser zîneta Kurdistana Îranê de rê pê nadin bidan. Partiyên siyasîyî pêşveketî guhpêdaneke taybetî ji bona zîneta Kêmayiyên Milî didin bidan. Herwehaji Hizba Demokratî Kurdistana Îranê jî di bernameya xwe de erkkirina xwendinê ji bona hemû zarokan, yên ku ew di bin panzdeh salî de ne, herwehaji hılanîna nexwendewariyê daye bicihkirin. Herweha wê guhpêdaneke taybetî jî ji bona bi pêşvexistina Zimanê kurdî û Wêjeya wî ve daye bidan. Piştgirtina Nivîskaran, Hunervanan û Zanevanan ew mîna xêzeke serekî ji siyaseta xwe re di warê Ferhengî de lê dide bitemaşekirin.

Zîmanê Kurdî li Surî de

Kurd li Suryê de bi Zaravayê Kurmancî ve didin biaxivtin. Ew li perçê Jorî Welêt de li Herema Cezîrê de têtin bidîtin, ya ku ew ji bal Turkî û Îraqê de têtê bisînorkirin û li Heremên Serê kaniyê, Kurdaxê jî de têtin bijîyandin, yê ku ew ji bal Turkî de têtin bisînorkirin. Li Heremên aliyên din ji sinorên Turkiyê û herwehaji jî yê Îraqê de Kurd bi rengê ve ligel hevdu de têtin bijîyandin, û wisaji di nava wan û Kurdên Surî de Mirovanîya wan bihev re têtê biderkevtin. Zîmanê kurdî li Suryê de bi mîrî ve pê nehatîye birûniştin. Herwehaji di dibustan û Destgehên Zanistî de pê nayête bixwendin. Wisaji bi Zîmanê Kurdî ve ne Nivîst, Rojaname û Kovar jî têtin biderketin. Hîç li wê derê de bi Zîmanê Kurdî ne Dawêşndineke Radyo û ne jî ya Televizyonê têtê bidîtin. Wehaji bi karanîna Zîmanê Kurdî di Dam û Destgehên Dewletê de nav nahêlin pê bête bidan.

R. L. Tisabolov

(Ev gotara hanê di Nivîsta (Kaniya - Rojhilat, Zînetî Zîmanî û Siyasetî Zîmanî) de hatîye binivîsandin. Mosko, Sala 1986 de, Derkirina Akadimîya Zanistîya Sovyêti, Çapxana (Nuka-Zanistî). Ji destnivîsa Erebi, ya ku ew ji bal Mizgîn de hatîye biwergerandin, wergerandina Kurdî jê hatîye bikirin).

Berlin, di 17. 12. 1987 de

Werger Dr. M. S. Cuma